

A VÁLTOZÁS PROBLEMÁJÁHOZ.

Az elvont gondolkodás világnézlete a gondolkodás bonyolult functióinak képében véli felfoghatni az eredeti létet — az $\acute{\omicron}\nu\tau\omega\varsigma \acute{\omicron}\nu$ -t. A gondolkodás azonban az érzéki feszítő tények legbonyolultabb változékonyságának számtalan központi szemléletből egy szemlélet, egy összjelenségben való egyesítése és vetítése. Ezen gondolati lét, minthogy mindennemű érzéki változásoknak végtelen sorozatait ezen functióban egyformán önmagában foglalja, a nyugodt, merev, változatlan, szintelen állandó lét képét szolgáltatja. Ezen bonyolult functióra visszavetni az egyszerűt — képtelenség. Ezen állandó létnek, mint a laplétnek való feltevése ellenmondásokba sodorja tehát az öntudatot, a mely az egyszerű és bonyolult jelenség ellentétét még önmagában meg nem oldotta és mindazon által kénytelen az érzéki-, tevékeny és változó létet is, — jóllehet abstract világitásban meghamisítva — feltételezni.

Innét azután a skepticismus azon tétele, hogy a dolgok és tények eredeti léte megmagyarázhatlan. A mi álláspontunkon sem akarjuk ezen ontologiai magyarázatot adni — és elvetjük azt úgy mint a skepticismus, de nem úgy mint emez, a régi dogmatismus alapelőitéletének fenntartása mellett. Elvetünk tehát minden ontologiai magyarázatot a fent jelzett értelemben, nem azért mert a jelenségen tuli lét megfoghatatlan valóságát feltételezzük, hanem azért, mert ezen $\acute{\omicron}\nu\tau\omega\varsigma \acute{\omicron}\nu$ -nak, ezen nemjelentkező létnek feltevést magát tarthatlanságában felismertük, mert a létező jelenség mögött más létet nem keresünk, mert ezen abstract létfeltevést magát mint bonyolult összjelenséget a jelenség körén belül feloldjuk. Azon kö-

vetelés, hogy az ὄντος ὄν-t ily értelemben megmagyarázzuk, nem más mint azon követelés, hogy a régi ferde alapra helyezkedjünk. Valamint Lalande az istenségről, ugy mondjuk mi a régi metaphysika nemjelentkező létéről: »Nem volt szükségem ezen feltevésre.«

Ilyen feltevésből indul ki Böhm Károly-nak »Kriticismus és positivismus« című cikke, mely éles vonásokban vázolja az abstract világnézet ezen consequentiáit, és így alkalmat nyújt saját álláspontunk megvilágítására.

Az állandó lét valamint a változás feltevésének szükségeségét akarja bebizonyítani. A változatlan lét-feltevés szükségeségének bizonyítgatása azonban az előadottak szerint csak lát-szólagos bizonyítgatás lehet, mert ezen lét-felfogás valósággal az abstract világnézet sarkelve, melylyel együtt az egész abstract világnézet is annyiban összedől. Azon tétel, melylyel Böhm K. az állandóság feltevésének szükségeségét bebizonyítani igyekszik: »Ha A—t gondolva mást gondolnék, akkor nem A—t gondoltam volna, azaz ellenmondást követtem volna el« — valóban csakis akkor bir érvénnyel, ha azon feltevés áll, hogy ezen A valósággal és eredetileg pusztán állandó, és csakis így felel meg önmagának, eredeti létének, csakis úgy nem tagadtatik meg létében, — azaz, ezen egész bizonyítgatás merő tautologia, és így is fejezhető ki: minthogy az állandó létet feltételeztem, nem tételezhetem fel a változó létet, mert így ellenmondásba esném. Ha ellenkezőleg azt állítjuk, hogy az A önmagában, eredeti létében, mint tevékeny nem más mint ezen átmenet maga, hogy csakis mint átmenet, és sehol és soha nem mint tisztán változatlan állandó lét felel meg önmagának és valóságának, akkor eloszlik ezen ellenmondás. Valóban csakis azon esetben, ha ezen merev állandó az eredeti lét, áll be azon végzetes lépés, hogy a lét maga megtagadtatik, vagyis a nem-létbe megy át a változás esetén. A létnek a nemlétbe való elmerítése tehát azon képtelenség, melybe az abstract állandó lét feltevése minket sodor. Ezen átmenet itt objectiv valóságos ténynek vétetik, és ezzel a nemlétnek roppant tárgyi jelentősége állittatik. A nemlét tárgyi jelentőségének állításával napvilágra jön azon alapos ferdeség, a mely már az elvont állandó lét állítása mögött elrejtözve lappangott. Tehát nem a logikai szükségesség az, melyre támaszkodva állittatik

ezen merev állandó lét, mert ezen logikai közvetetés alaki érvénye nem terjedhet ki ezen A-nak, a logikai közvetetés tárgyának meghatározására, annak meghatározására, valjon ezen A eredeti létében állandó-e vagy változó. Hisz ez volna éppen a megdöntendő metaphysikai alapkérdés! Minden látszólagos pártnélküliség dacára is a skeptikus iskola önkénytelenül pártot ragad tehát a tétel is ellentétel felállításánál, mert csak a változót állíthatja ellenmondónak, de az elvont állandó létét nem. Természetesen! Mert ezen állandó nem más, mint az önmagát feltételező, tehát önmagának nem ellenmondó elvont gondolkodás hű objectíválása. Az ellentétel tehát csak a ténynek a valóságnak ezen léttel való összeütkösét állapítja meg.

De nem csak a tiszta gondolati lét mutatja ezen állandóságot; már az emlékezet is, egyáltalán a szemlélet is csak — itt magyarázandó — viszonylagos állandóság mellett lehetséges. De a szemlélet ezen állandósága bonyolult tényként tűnik elő és önmagában tünteti fel egyúttal az azt alkotó egyszerű alapelemet, a tevékenység átmenetét. Nem tünteti fel azt mint puszta gondolati alakot, mely a jelenség belső tényében adva nem volna, hanem mint ezen tény saját lényegét, mint a legközvetlenebb, legegyszerűbb jelenséget, mely a bonyolult jelenségben benn van foglalva. Ezen egyszerű tényleges elem az érzéki feszállapot. A feszítést csakis mint érzéki benyomást, és pedig mint a legegyszerűbb érzéki jelenséget foghatjuk fel, de átmenet és az abban elválhatlan egybekapcsolt feszítő alakulatok változása nélkül fel nem fogható. Csakis ezen, mindent alkotó és, ha úgy akarjuk, teremtő közélet jelenségében foghatjuk fel azt, a mely nélkül semmi szemlélet el nem képzelhető. A feszítés ténye tehát az eredeti kapocs, a mely a dolgokat egy nagy közösséggé egybefűzi, azon alapjelenség, a mely minden jelenségek alapléttével azonos, melynek átmenete tehát önmagában világos kétségtelen összefüggés. Ez azon jelenség, melynek nyilván való léte mögött más, világosságtól féltő és önmagában absurd nem-jelentkező lét nem rejtőzik — saját létező jelenségünk, — (mert képtelenség azt vélni, hogy a nem-jelentkezőt bármi módon megjelentkeztethetjük) — legegyszerűbb alapja, mely egyúttal a mindenség elszakíthatatlan léalapja és létközössége. Ez tehát azon psycho-

logiai tény, a mely mögött más ontologiai alaplét nem rejtőzik, — a mely maga az ősegyeszerű ontologiai alaplét és alaptény — ha az iskola szavait alkalmazzuk; ez azon pont, melyen a pszichologia és ontologia ellentéte megszűnik. Legegyszerűbb alakjában nem is szemléljük, hanem pusztán érezzük azt, és minthogy az minden szemléletnek és gondolatnak eleven alkotó eleme, igaz, hogy »sem szemlélni, sem gondolni nem lehet«, mindazonáltal, hogy azt minden gondolatban mint tevékeny őseleket feltételezni kénytelenek vagyunk és hogy anélkül semmiféle szemlélet és semmiféle gondolat nem lehetséges. Teljesülésbe megy itt a nagy költő jósló szava, midőn a természetről azt mondja:

»Leben gab ihr die Fabel; die Schule hat sie entseeret:
Schaffendes Leben aufs neu giebt die Vernunft ihr zurüek.«

Ha tehát sikerül kimutatnunk mikép magyarázható meg ugy a gondolat, valamint a szemlélet állandóságának látszata ezen változóból mint alapeleméből, ha az állandóság látszatát megfejtettük, a mint azt Böhm Károly méltán kívánja, akkor nincs többé okunk ezzel szemben felfogásának »logikai és szemléleti nehézségeiről« panaszkodni, mert ezen panasz csak annyit jelenthetne, hogy képtelenek vagyunk az ősegyeszerűt bonyolult alkotásaiból összeállítani, és csak ott bir értelemmel, a hol évezredes előitélet a gondolat bonyolult alkotásait mindennek alapjává teszi.

Pedig a szemlélet ezen állandósága a változástól megmagyarázható. A szemlélet már gazdagon kifejtett belső összjelenség. Ha a változás csak a legfinomabb hullámokban és atomcsoportosulásokban olykép megy véghez, hogy nagyban és egészen ugyanazon általános nagyobb körvonalok és állapotok ezen finom tevékenységben folyton reproducáltak, akkor világos, hogy a nagyobb méretű összjelenség viszonylagos állandósága mellett elő nem tűnik a finom részletek folytonos hullámzása.

Ha az állítatik, hogy valami létező a nem-létbe ment át, akkor hallgatag az idő vagy tér mozzanatnak szilárd fixirozott létezését tételeztük fel. Csakis így bir értelemmel azon elvontellenvetés, hogy a mozgás folytonosságában valamit A-ban és egyuttal nem A-ban állítunk. Ezen A tehát térbeli és időbeli értelemben elkülönödött közömbös lét, nem érzéki létközösség, melynek ellenében a más

nem saját létének elválhatlan mozzanata vagy megvalósítása, hanem annak pusztanemléte, annak megtagadása. Csakis így jön létre az ellenmondás. Azonban ilyen fixirozott mozzanat nem létezik soha és sehol, és valósággal csakis ezen átmenet maga a létező. Zenon nyila nem létezik tehát soha sem A-ban, sem B-ben s a t., ha a lét alatt ezen merev közömbös létet értjük, hanem A, B és C-ben csakis mint ezen átmenet a másra — mely pontok, hasonlóképp holt, merev, fixirozott létnek elképzelve, maguk is csak az abstractio, és fixirozó képzelet teremtményei és mint ilyen állomások a mozgásnak látszólagos ellentétét, annak megszüntetését képezik, tehát a változásban és mozgásban eredetileg sohasem létezhetnek. Minthogy mi azonban mindent csakis az emlékezet fixirozó tehetsége segítségével határozhatunk meg öntudatunk összjelenségében, azaz szellemileg, és minthogy mindent önkénytelenül ezen, az emlékezetben megtartott változás stádiumaira vonatkoztatunk, melyek egészen más sokkal bonyolultabb természetű jelenséget képeznek, azért jár reánk nézve oly nagy nehézséggel az összejelenség tiszta megjelentkeztetése, a hol az időnek minden mértéke el van merítve az örök jelennek oceánjában, a mely egyedül az eredetileg létező. Másrészt tehát az egyszerű jelenség léalapja mintegy előcsillámlik az öntudatban, bonyolult tényein keresztül is. Innét azután azon antinomiák, melyeket a »Kriticismus és Positivismus« című cikk fejteget. Az abstract öntudat maga kénytelen az idő ezen teljes folytonosságát elismerni, melyben az elvont módon fixirozott jelen soha sincs, hanem folytonosan csak eltűnik a semmiben, azaz az abstract gondolkodás éjjelében, mely azt szülte. De csakis akkor, ha ilyen fixirozott mozzanatokkal mint létezővel számoltunk, bírnak értelemmel azon skeptikus ellenvetések, melyeket Zenon óta mai napig előhoznak. Az abstract világnézet mindent ezen fixirozott emlékezeti stádiumok összjelenségére, mint eredeti alapra vonatkoztat, és a képzeleti emlékezeti állomások vagy központi szemléletek roppant számának kapcsolatában, melyek sorába az agyvelő roppant gazdag összeköttetésénél fogva újra meg újra közbeneső központi állomásokat bele állíthat, — a végtelenség és a végtelenbe való osztás képzeleti működését létesítvén — ezen bonyolult funkciójában naiv módon véli szemlélni a dolgok eredeti — metafizikai alaplétét!

Itt csak általánosságban világítottuk meg az agyvelő kapcsolásából a matematikai öntudat functiójának azon sajátságait, melyeket Böhm K. cikkében is feltüntetett, de nem részleteztük még a tér és idő különleges functióinak mibenlétét. Ezt azért nem tettük itt, mert ezen kérdés megoldását megelőzőleg az alanyi és tárgyi felfogás érzéki alaplétének nagy kérdésébe kellene bocsátkoznunk, melynek fejtegetése közelebbi tárgyunktól nagyon eltérne. De az eddigiekben is véltük kimutatni, hogy azon, természete szerint negatív kriticismuson és skepticizmuson túl, — mely legfeljebb külső formularismushoz vezethet és minden pozitív philosophiai haladást, minden tulajdonképeni positivismust illusoriussá tesz, — mystikai kódfátyol nélkül is pozitív feleletek, megvilágítások és megoldások is lehetségesek oly kérdésekben, melyeket ezen skepticizmus megoldhatatlannak kimondott.

Ennyit a szorosabb tárgyhoz.

A szellemi functiók psycho-physiologiai constructiója tekintetében azonban felmerülő félreértések helyreigazítása céljából itt még csak futólagosan érintünk két fontos tárgyat: a physiologia és psychologia viszonyát és a figyelem jelentőségét.

A physiológiának ezen viszouyt érintő tárgyai pusztán azon szerves dispositiók lehetnek, a melyek a psychologiai functiók ébresztését közvetítik, és minden localisatio csakis ezen dispositiókra vonatkozhatik, de nem az intensivebb, összjelenséget alkotó, tehát szűkebb, tulajdonképeni értelmében vett psychikai functióra magára. Ez már onnét is világos, hogy az idegmechanika szerint azon idegfolyamok, melyek a legtávolabbi sejtekben végződnek, idézik elő azokban a legintensivebb functiót. A működéseket ébresztő és közvetítő dispositiók középpontjai nem tévesztendők tehát össze a psychikai működések középpontjaival, a központi szemléletekkel és érzéscentrumokkal. Ezek nem lehetnek a physiologia egyenes tárgyai, és physiologiai szempontból csak az mondható róluk, hogy azokra nézve is az idegmechanika általános szabályai mérvadóak. Ezen psychikai functiók nem lehetnek mereven egy helyhez kötve, hanem a körülményekhez képest az agyvelő különböző helyein ébreszthetők, melyek arra praedisponálva vannak. Az újabb physiologia egyáltalán a kü-

lönleges tehetségek és a merev localisatio elméletét elejtette és annak helyébe állította az agyvelő helyettesítő képességének elméletét. Ha ez már a fenti physiologiai dispositiókra nézve is áll, akkor teljes képtelenség ezen merev localisatio elmélete szellemi működésekre vonatkoztatva, mint ezt már W u n d t is éles ítéllettel belátta (Physiologische Psychologie). Elvetendő tehát azon tarthatlan gondolat, hogy valamely fogalomnak minden elképzelhető variációi nem pusztán »a plasson változékonyságának kifejtésében«, »számtalan változatos alakban meghatározható« »teremtő reproductióban«, hanem az egyedi alakulatok mereven fenntartott teljes készletének »külön létében« keresendő. Hogy mikép lehetséges az, hogy mindazonáltal minden elképzelhető változékonyság, mint olyan, egy összjelenségben egyesíthető, és miben áll közelebbről ezen változékonyság tudatának functiója, arról máskor.

Az eiőtűnés a figyelemben nem magyarázható meg azzal, hogy az alakulatban magában »képzeti belfeszítésében« intensivebb rezgés támadhatna, hanem csakis azon idegfonalak intensivebb rezgése által, melyek a központi szemléletekben foglalt alakzatok összeköttetését az öszöntudattal közvetítik; úgy, hogy így az alakzat intensivebben tűnik elő a magasabb összjelenségben« mint olyanban és el is mosódik csak »abban«*. Megjegyzendő még, hogy ilyen, a szerepet vivő folyamatok későbbben kifejtendő módon fenti emlékezeti szemléleti központokból kiindulhatnak ugyan, de nem végződhetnek azokban, ami az ideg-mechanika és az ismereti fixirozás vagy állandóság fenntartásának egyenes következménye.

Zombor.

Schmitt Jenő.

* Lásd szerző cikkét f. é. szemle 98. o.